

ФІСКАЛЬНИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ ЯК КЛЮЧОВИЙ ЕЛЕМЕНТ СИСТЕМИ РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ДЕРЖАВИ НА МАКРОРІВНІ

Н. І. Гончаренко

к.е.н., доцент

Р. М. Доля

аспірант

Д. В. Сурін

аспірант

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

n.i.goncharenko@gmail.com

У статті проведено дослідження теоретичних засад визначення ключових інструментів регулювання економічного розвитку держави. Систематизовано і узагальнено існуючі погляди на проблеми формування і реалізації фіскальної політики. Запропоновано авторське визначення дефініції «фіскальна політика».

Ключові слова: державні доходи, економічний розвиток, податок, фіскальна політика, фіскальний інструментарій, фіскальне регулювання.

ФИСКАЛЬНЫЙ ИНСТРУМЕНТАРИЙ КАК КЛЮЧЕВОЙ ЭЛЕМЕНТ СИСТЕМЫ РЕГУЛИРОВАНИЯ ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ ГОСУДАРСТВА НА МАКРОУРОВНЕ

В статье проведено исследование теоретических основ определения ключевых инструментов регулирования экономического развития государства. Систематизированы и обобщены существующие взгляды на проблемы формирования и реализации фискальной политики. Предложено авторское определение дефиниции «фискальная политика».

Ключевые слова: государственные доходы, экономическое развитие, налог, фискальная политика, фискальный инструментариий, фискальное регулирование.

FISCAL INSTRUMENTS AS KEY ELEMENT OF STATE ECONOMIC DEVELOPMENT REGULATION AT MACROLEVEL

This article studies the theoretical basis of certain key instruments of state economic development regulation; summarizes current ideas about the formation and implementation of fiscal policy; proposes the author's definition of "fiscal policy".

Key words: budgetary income, economic development, tax, fiscal policy, fiscal instruments, fiscal regulation.

Фінансово-економічна політика виступає важливим інструментом державного регулювання економіки. Загальнодержавна фіскальна політика є складовою і невід'ємною частиною соціально-економічних та фінансових трансформацій, що здійснюються у країнах світу. В сучасних умовах фінансової глобалізації світового господарства на перший план висувається проблема формування та реалізації ефективної фіскальної політики, що дозволяє, з одного боку, оптимізувати державні доходи шляхом вибору належних джерел їх отримання і, з іншого боку, передбачити раціональне та обґрунтоване витрачання державних коштів. Від того, наскільки фіскальна політика продумана, вивірена, розрахована, правильно визначені пріоритети і розставлені акценти, залежить стимулювання розширення споживчого попиту або, навпаки, його стримування, заохочення накопичень і заощаджень.

Дослідження проблем фіскальної політики, її можливостей у формуванні державного бюджету знайшло відображення в роботах економістів С.Л. Брю, Дж.М. Кейнса, К.Р. Макконіелла, В. Нордхауза, Дж.Д. Сакса, П.А. Самуельсона, Дж. Стігліца та ін. Дослідження цих економістів ма-

ють істотне значення для розуміння загальноекономічних теоретичних підходів до аналізу фіскальної політики як інструмента державного регулювання ринкової економіки.

Теоретичним і методологічним питанням розбудови раціональної податкової системи, аналізу основних принципів оподаткування і пошуку достатніх джерел оподаткування присвячені праці таких класиків економічної думки як, Л. Вальрас, Дж. Міль, У. Петті, Д. Рікардо, Ж. Сімонді, А. Сміт. Характер впливу фіскальної політики на економічне зростання в умовах ринкової економіки вивчали Ш. Бланкарт, Ж. Боден, Н. Брентано, Ч. Гейч, Дж. Гелбрейт, П. Годме, Л. Ембрилл, Дж.М. Кейнс, М. Кін, А. Лаффер, О. Лернер, К. Макконнелл, А. Маршалл, М. Мільнер, Ф. Ноймарк, А. Ослунд, Дж. Робінсон, П. Самуельсон, Я. Тінберген, М. Фрідман, А. Хансен, Г. Шмоллер та ін.

Теоретичні дослідження щодо економічної природи податків проводили такі українські вчені, як Є.О. Балацький, В.В. Буряковський, З.С. Варналій, О.П. Гребельник, Ю.Б. Іванов, Ю.Г. Козак, А. І. Крисоватий, В.І. Сідоров, О.О. Соколов, Д.Г. Черник, Т.Ф. Юткіна та ін.

У процесі вивчення цих та інших праць була виявлена необхідність систематизації існуючих підходів обґрунтування місця і ролі фіскальної політики в системі механізмів впливу держави на макроекономічну систему на всіх рівнях управління, а також тенденцій взаємозв'язків між фіскальними системами та зовнішньоторговельною діяльністю, що і визначило актуальність роботи.

Для трансформаційних систем і в умовах децентралізації організаційної структури держави ускладнюються система цілей, структура і механізм фіскального регулювання. Фіскальна політика держави, ґрунтуючись на вагомості податкового регулювання та податкових доходів, залишається провідною ланкою економічної політики, виконує роль стабілізатора та провідного регулятора економіки. Фіскальний інструментарій є ключовим елементом системи регулювання економічного розвитку розвинених ринкових відносин, а тому дослідження інструментів оподаткування є однією з важливих складових сучасних наукових досліджень, які створюють основу для прийняття тактичних і стратегічних рішень у галузі державного регулювання макро- та мікроекономічного розвитку та зовнішньоекономічної політики.

Фіскальна (бюджетно-податкова) політика – це заходи уряду, спрямовані на забезпечення повної зайнятості та виробництво неінфляційного ВВП шляхом зміни державних витрат, системи оподаткування та підходів до формування державного бюджету в цілому [3].

На основі семантичного аналізу існуючих теоретичних підходів до визначення поняття «фіскальна політика» пропонуємо власну дефініцію «фіскальної політики» як комплексу заходів, за допомогою яких держава впливає на економіку через структуру джерел державних доходів і напрямків державних витрат шляхом зміни виду і ставок податків, зборів, відрахувань та інших обов'язкових внесків до бюджету, державні позабюджетні фонди, а також за рахунок вибору розмірів і складу обов'язкових державних витрат у вигляді утримання, виплат, дотацій, трансфертів та субсидій на всіх рівнях державного управління, спрямованих на підвищення ефективності національної економіки та стимулювання економічного зростання країни у системі світового господарства.

Серед засобів фіскальної політики основним, найбільш універсальним та дієвим фінансовим інструментом виступають податки. Це пояснюється тим, що на відміну від решти інструментів вони носять практично всеосяжний характер – зачіпають майже усіх юридичних осіб та практично все дієздатне населення. Податки встановлюють рівень державної централізації ВВП, який на даний час коливається в різних країнах в межах 30-50%, та пропорції розподілу й перерозподілу доходів юридичних і фізичних осіб. В сучасних умовах податки виступають основним методом формування доходів

держави. Так, їх питома вага в доходах бюджету сягає 90-95% [8].

Не менш важливим є регулюючий аспект використання податків державою. Встановлюючи форми й рівень оподаткування доходів юридичних і фізичних осіб, держава формує певну систему економічних інтересів у суспільстві. За їх допомогою можна стимулювати одних суб'єктів (чи певні сфери діяльності) й стримувати інших. Вони визначають рівень чистих доходів підприємств та громадян і, відповідно, рівень споживання. Таким чином, за допомогою даного інструменту держава може надійно і цілеспрямовано впливати на вирішення перш за все основної проблеми регулювання суспільного виробництва – встановлення рівноваги між сукупним попитом і пропозицією. В умовах надмірного поживлення виробництва і зростання пропозиції держава може стримувати цей процес збільшенням рівня оподаткування юридичних осіб. Навпаки, вирішення завдання стимулювання попиту, а відтак і виробництва, засновується на зниженні рівня оподаткування насамперед фізичних осіб [2].

Водночас, використання податків як інструментів фіскальної політики має суттєві обмеження. Оскільки вони є вкрай важливими елементами розподільних відносин у суспільстві, то встановлюються виключно на законодавчій основі. Це обумовлює складності у їх використанні для вирішення нагальних поточних проблем. Відповідно, податки є переважно інструментами реалізації стратегічних, а не тактичних завдань.

Формування інституційного механізму регулювання податками в умовах складноорганізованого державного устрою в зарубіжній практиці здійснюється на основі ряду принципів. Дослідження Світового банку дозволили виділити групи податків, централізація яких найбільш доцільна: а) прогресивні редистрибутивні податки; б) податки, що визначають економічну стабілізацію і забезпечують зменшення циклічності надходжень на більш низькому рівні; в) нерівномірні податкові бази різних юрисдикцій; г) податки на мобільні фактори виробництва. При цьому передбачається, що все інше підлягає децентралізації. У сферу децентралізації податків входять: а) податки, що стягуються за принципом постійного проживання; б) податки на повністю немобільні фактори, які концентруються у місцевих органах влади.

Податки, незважаючи на глобалізацію, зростання значущості нематеріальних активів та розвиток інформаційних технологій, продовжують виконувати свою основну роль – формують фінансові ресурси уряду і в сучасній економіці знань ХХІ століття. У більшості визначень податки зіставляються з обміном на суспільні блага або розглядаються як фінансові ресурси уряду. Зв'язок між двома підходами до визначення податків проходить через бюджетне обмеження уряду, який з одного боку вказує на податки як основу доходів уряду, а з іншого –

підкреслює процес обміну податків на державні закупівлі, встановлюючи рівності між цими складовими фіскальної політики держави.

Початок XXI століття характеризується початком податкових реформ, спрямованих на перерозподіл податкового тягаря. Зміна частки податків у ВВП в результаті проведення податкових реформ відображає вплив регулюючої функції податків, за допомогою якої в економіці знань здійснюється не тільки згладжування економічного циклу, але відбувається і стимулювання науково-технічного прогресу, інвестування в капіталомісткі галузі з тривалим терміном окупності витрат [1].

В умовах сучасної світової економіки, коли знання виходять на перший план у всіх процесах, особливе значення отримує розвиток системи податкових пільг для інвесторів, що здійснюють вкладення у фундаментальні дослідження, науково-дослідні та дослідно-конструкторські розробки. В якості інструментів, орієнтованих на створення сприятливих можливостей для стимулювання компаній до інвестування в науково-дослідну діяльність, набули широкого поширення:

- система податкових пільг для малого і середнього бізнесу, новостворених акціонерних товариств;
- податковий кредит на дослідження і розробки для заохочення корпорацій до збільшення інвестицій у фундаментальні дослідження та дослідно-конструкторські розробки;
- практика вирахування з оподаткованого доходу компаній внесків до бюджету науково-дослідних партнерських об'єднань;
- податкове кредитування витрат на професійну підготовку та підвищення кваліфікаційного рівня персоналу;
- метод прискореної амортизації для високотехнологічного устаткування.

Зберігає своє значення в економіці знань і розподільна функція податків, будучи спрямованою на соціальну справедливість у суспільстві: у розвинених країнах через бюджети різних рівнів перерозподіляється від 30 до 50% національного доходу. Основними податковими інструментами забезпечення соціальної справедливості є податки на соціальне страхування, утримувані з роботодавців, і система податкових пільг з податку на доходи фізичних осіб. У середньому по ОЕСР частка податків на доходи фізичних осіб і соціальні відрахування в бюджетах різних рівнів становить 18% [7].

Отже, податки як елемент фіскальної політики є вагомим важелем впливу на формування бюджетних ресурсів держави. Крім того, використовуючи

податкові інструменти, держава може впливати не тільки на розмір бюджетного дефіциту, але й регулювати рівень макроекономічного зростання країни в цілому, забезпечуючи при цьому добробут кожного громадянина.

Регулюючий ефект фіскальної дії податків у цілому проявляється на стадіях економічного циклу у фіскальній політиці, що виражається в «автоматичній» зміні податкових надходжень і державних витрат внаслідок зміни обсягів виробництва і доходів [6]. Однак конкретний вплив на виробництво пов'язується з дискреційною фіскальною політикою, яка, на відміну від автоматичної, передбачає прийняття спеціальних рішень, в тому числі податкових, для пом'якшення економічного циклу. В її арсеналі такі знаряддя, як додаткові державні витрати у виробничій та соціальній сферах, а також зміни в податковій системі.

Політика державних витрат поряд із податками є також одним з найважливіших інструментів фіскальної політики та державного регулювання ринкової економіки в цілому [4]. Державні витрати і податки роблять прямий вплив на рівень сукупних витрат, а отже, на обсяги національного виробництва і зайнятість населення. Сукупним попитом держава найбільш ефективно управляє через зміну державних витрат, які безпосередньо впливають на створення умов стабільного економічного розвитку та зростання темпів розвитку національної економіки. У частині вдосконалення структури і вибору оптимальних розмірів державних витрат необхідно встановлювати пріоритети у тих напрямках, що стимулюють розвиток економіки, забезпечують стійке економічне зростання (інвестиції у високотехнологічне виробництво, науку, обробну промисловість), а також тих, що поліпшують якість життя населення, як основний потенціал розвитку країни (освіта, охорона здоров'я).

Таким чином, дослідження інструментів макроекономічного регулювання розвитку держави дозволило зробити висновок про те, що в умовах трансформації світової економіки особливого значення набуває проблема забезпечення стабільних темпів економічного зростання, що є основним індикатором ефективності функціонування економічної системи та критерієм рівня добробуту населення у глобальному економічному середовищі. Податки, державні закупівлі, трансферти і позички використовуються державою для підтримки ділової активності та розподілу фінансових ресурсів таким чином, щоб забезпечити економічне зростання і соціальну справедливість, але основна макроекономічна функція держави полягає в стабілізації економіки.

Література:

1. Варналій З. С. Реформування податкової системи України в умовах глобалізаційних та інтеграційних процесів / З. С. Варналій // Теоретичні та прикладні питання економіки : Зб. наук. пр. — К. : ВПУ «Київ. ун-т», 2011. — Вип.24. — С.69–77.
2. Жовтанецький О. М. Термінологічні та методологічні проблеми у дослідженні фіскальних інструментів макроекономічного регулювання / О. М. Жовтанецький, Н. В. Чуба // Формування ринкової економіки в Україні : Наук. зб. Львів. ун-ту / За ред. З. Г. Ватаманюка. — Львів : Інтереко, 2001. — Вип. 8. — С.176–181.
3. Копич Р. І. Еволюція фіскальної політики у трансформаційних економіках / Р. І. Копич // Журнал європейської економіки. —2004. — Том 3. — №4. — С. 452–472.
4. Копич Р. І. Фіскальна політика в Україні : сучасний стан та перспективи / Р. І. Копич // Регіональна економіка. — № 1 (39). — Львів. —2006. — С. 140–148.
5. Кошук Т. В. Діалектика трансформації податкової політики України в контексті європейської інтеграції / А. І. Крисоватий, Т. В. Кошук // Журнал європейської економіки. — Т.4 (№2). — 2005. — С. 185–202.
6. Крисоватий А. І. Теоретичні домінанти і практика реалізації податкової політики в Україні / А. І. Крисоватий. — Тернопіль : Карт-бланш, 2005. — 375 с.
7. Податкова політика України: стан, проблеми, перспективи : монографія / За ред. З. С. Варналія. — К. : Знання України, 2008. — 675 с.
8. Податкові системи зарубіжних країн : монографія / В. І. Сідоров, А. С. Поліванцев, Ю. Г. Волкова та ін. / за ред. проф. В. І. Сідорова — Х. : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2011. — 260 с.
9. Winer St. L., Hettich W. The Political Economy of Taxation: Positive and Normative Analysis when Collective Choice Matters. November 2004. — CEP 02-11. (http://www.carleton.ca/cove/papers/handbookof_polecon.pdf)